

КАРПАТСЬКО-ДУКЛІНСЬКА ОПЕРАЦІЯ: АНАЛІЗ ПЛАНУВАННЯ ТА ЗАДУМУ (ВЕРЕСЕНЬ 1944 р.)

Висвітлено аналіз планування та задуму наступальної операції 38-ї армії 1-го Українського фронту у гірсько-лісистій місцевості, його значимість для сучасних Збройних Сил України.

Ключові слова: гірсько-лісиста місцевість, напрямок, наступальна операція, угруповання військ.

Lighting the analysis of planning and project of offensive operation of a 38-і army of 1th Ukrainian front is in a woodland. His meaningfulness is for modern Military Powers of Ukraine.

Key words: woodland, direction, offensive operation, groupment of troops.

Із закінченням Другої світової війни вивчення подій 1941–1945 рр. не відійшло на другий план. Воно, як і раніше, залишалося в центрі уваги дослідників, письменників, політичних діячів і журналістів. І це закономірно. Ще не одне десяти-річчя історія України в добу німецько-радянської війни буде займати одне з провідних місць серед науково-дослідницьких історичних проблем [1].

Тривалий час у центрі уваги українських дослідників перебувають різні аспекти Другої світової війни. Чимало уваги приділяється вивченню наслідків війни та їх впливу на Україну, досліджуються зовнішньополітичні аспекти і перебіг бойових дій. Проте ще й сьогодні ми маємо небагато наукових праць, де б комплексно розглядалися особливості операцій Червоної Армії, які були проведені на території України в часи останньої війни.

За всіх обставин від історії не можна вимагати готових рекомендацій для сучасності. Умови обстановки нескінченно різноманітні, вони не повторюються. Тому

Рєпін Ігор Володимирович, кандидат історичних наук, доцент кафедри, Львівський орден Червоної Зірки інститут Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету “Львівська політехніка”, м. Львів.

погляд на події минулого лише з позицій можливості механічного запозичення не приносить нічого, крім розчарування. Військова історія вчить лише в тому випадку, якщо в центрі дослідження подій минулих років ставляться загальні тенденції розвитку та об'єктивний аналіз діяльності людей. Чим більше труднощів виникало на шляху солдатів, командирів, штабів у часи минулих війн, тим ціннішим є досвід, отриманий ними, тим більшу зацікавленість він має для історії як із пізнавальної точки зору, так і з погляду практичних уроків.

Виходячи з актуальності проблеми, автор ставить за мету проаналізувати деякі аспекти задуму наступальної операції військ 38-ї армії 1-го Українського фронту у гірсько-лісистій місцевості (вересень 1944 р.), показати його актуальність для сучасних Збройних Сил України.

Безумовно, досвід Карпатсько-Дуклінської операції, як і взагалі будь-який досвід, не можна вважати основою для широких і закінчених узагальнень. Але аналіз її подій надає чималий матеріал для роздумів і висновків про дії військ у гірсько-лісистій місцевості Карпат. Тоді командирам, штабам і військам довелося подолати немало труднощів, які були зумовлені перш за все географічними умовами району дій, сильним опором німецько-угорських військ і великим значенням оперативного напрямку, за яким наступали війська Червоної Армії та чехословацький корпус.

Однією з невдалих і водночас унікальних операцій, проведених Червоною Армією у Другій світовій війні, є Карпатсько-Дуклінська операція, що була проведена в районі, який обмежується з півночі лінією Ясло, Блізне, а з півдня – Вишн. Свідник, Медзілабарце. Цей прикордонний район Південно-Східної Польщі і Північно-Східної Словаччини споконвіку відрізнявся неповторною своєрідністю політичних, національних, культурних відносин і етнографічною строкатістю.

Шлях наступу військ Червоної Армії та 1-го Чехословацького армійського корпусу з Південно-Східної Польщі до Словаччини проходив через північно-західну частину Східних Карпат, які мають назву Східні Бескиди. У цьому районі Бескиди – гірський ланцюг

шириною 75–120 км [2]. Район бойових дій 38-ї армії чітко ділився на дві частини: рівнинну, де проходила початкова стадія операції, і гірську, де розгорнулися основні події.

Карпатсько-Дуклінською операцією, по суті справи, почалися бойові дії Червоної Армії в Карпатах, які становили своєрідну операцію у гірсько-лісистій місцевості.

Про цю операцію написано чимало військово-історичних статей, нарисів, спогадів [3; 4; 5]. Враховуючи це, ми не повторюватимемося, а висловимо деякі міркування про найбільш характерні особливості та повчальні сторони задуму операції.

Якщо казати про суто воєнну сторону висвітлюваних подій, то необхідно насамперед відзначити те, що в Другій світовій війні важко знайти наступальну операцію такого масштабу на гірському театрі, яку можна було б порівняти з Карпатсько-Дуклінською за тривалістю і запеклістю боїв, за насиченістю району бойових дій військами і технікою, за кількістю сил, що брали участь у боях на такому обмеженому гірському просторі.

Карпатсько-Дуклінська наступальна операція проводилася військами 38-ї армії (командувач – генерал-полковник К. Москаленко), посиленої з'єднаннями та частинами 1-го Українського фронту (командувач – маршал І. Конев), з якого до операції залучалися фронтова авіація, артилерія і ряд фронтових резервів. У ній брали участь і з'єднання 1-ї гвардійської армії (командувач – генерал-полковник А. Гречко) 4-го Українського фронту. Отже, Карпатсько-Дуклінська операція явно виходила за рамки армійської.

У ході передуючої Львівсько-Сандомирської наступальної операції ще не стояло питання про необхідність проведення Карпатсько-Дуклінської операції. Радянське командування до кінця серпня 1944 р. і не розраховувало вести наступ безпосередньо через Карпати, оскільки стрімкі дії військ 2-го (маршал Р. Малиновський) і 3-го (маршал Ф. Толбухін) Українських фронтів в Румунії та Угорщині і наступ, що мав відбутися військами 1-го Українського фронту на

території Польщі, неминуче змусили б гітлерівські війська, під загрозою глибокого обходу, покинути карпатські рубежі оборони. Але в кінці серпня на території Словаччини спалахнуло національне повстання. Потрібно було надати йому негайну допомогу. У зв'язку з цим і було ухвалене рішення на проведення військами Червоної Армії операції в Карпатах. Тобто склалася така обстановка, в якій виникла необхідність у наступі військ безпосередньо через Карпати, без відповідної підготовки.

Таким чином, спільна операція 38-ї армії 1-го Українського фронту та 1-ї гвардійської армії 4-го Українського фронту мала яскраво виражену політичну мету – допомогу повстанню словацького народу.

Крім того, Карпатсько-Дуклінська наступальна операція мала серйозне оперативне значення. Щоб правильно зрозуміти її місце і роль у системі операцій, що проводилися Червоною Армією у вересні - жовтні 1944 р., необхідно передусім усвідомити важливість того напрямку, на якому діяла 38-а армія. Він виводив війська, що наступали по найкоротшому шляху на території Словаччини і Угорщини в тил німецькому угрупованню, яке діяло в Трансільванії і на Балканах. Тому німецьке командування розглядало наступ військ Червоної Армії у Східних Besкидах значною мірою як нову загрозу для всього свого південного флангу, що зміцнювало його у рішенні перекинути в гори всі можливі сили з тих обмежених ресурсів, які мала у своєму розпорядженні група армій “Північна Україна”.

В основу Карпатсько-Дуклінської операції була закладена ідея швидкого прориву оборони, розгрому угруповання німців у передгір'ях Карпат, а потім силами рухомої групи (25-го танкового і 1-го гвардійського кавалерійського корпусів) і другого ешелону 38-ї армії передбачалося розвивати успіх через Карпатський хребет та на третю-четверту добу з'єднатися зі словацькими військами і партизанами [7].

1-а гвардійська армія повинна була прорвати оборону гітлерівських військ спочатку силами одного правофлангового підсиленого стрілецького корпусу на вузький ділянці фронту, розгромити угруповання

противника в його головній смузі оборони, а потім наростити силу удару, послідовно ввести другі ешелони, резерви і розвивати успіх у напрямку на м. Буковсько, Команча з метою захопити Радо-щицький перевал, далі на Загуж, Балігруд, щоб оволодіти Руським перевалом і вийти на ділянці Радошице, Руське до польсько-чехословацького кордону [5, 62].

Постає питання: чи була здатна 38-а армія в такий короткий термін (три – п'ять діб) подолати з боями Карпатський хребет для з'єднання з повстанцями Словаччини і дивізіями Словацької армії? Адже при загальній передбачуваній глибині операції 90 км середньодобовий темп просування стрілецьких корпусів планувався у 18 км, 1-го гвардійського кавалерійського корпусу – 40 км, а 25-го танкового корпусу – 25 км [7, 438]. Операція мала тривати лише 5 діб, причому 1-му гвардійському кавалерійському корпусу належало просунути від рубежу введення в прорив на 80 км і виконати кінцеве завдання наприкінці третьої доби операції, а 25-му танковому корпусу – просунути від рубежу введення в прорив на 75 км і виконати кінцеве завдання на кінець четвертої доби операції. Наприкінці операції кавалерійський корпус повинен був відірватися від стрілецьких частин на 50 км, а танковий корпус – на 20 км [8, 291].

Безумовно, сплановані темпи були високими, проте відповідь на питання про можливість наступу в горах із такими високими темпами слід дати позитивну. Так, ці темпи для 1944 р. були загалом реальні й досяжні. Але для того, щоб їх забезпечити від початку і до кінця операції, необхідно було виконати принаймні декілька основних умов. Не можна не погодитись із російським військовим істориком Д. Проектором, який визначив деякі умови, за яких високі темпи наступу були б витримані.

По-перше, розгромити противника ще в тактичній зоні оборони, у жодному випадку не допускаючи відходу його значних і організованих сил у гори, де місцевість відразу ж давала низку переваг тим, хто обороняється. Потрібно було стрімко прорватися рухомими з'єднаннями по відкритій місцевості до гір, приблизно до рубежу Івля, м. Дукля і південніше, раніше, ніж там

з'являться якісь сили німців. Запорукою успіху була раптовість першого удару. Прорив і знищення головних сил противника на рівнині між Кросно і м. Дукля повинні були здійснитися протягом першого дня операції, а починаючи з другого дня головні сили 38-ї армії заглиблювались у гори, оскільки саме перший і другий дні операції набували особливого значення для всього її ходу. Успіх на рівнині в перший день міг значною мірою зумовити подальший успіх операції в горах.

По-друге, забезпечити безперервність наступу рухомих військ в оперативній глибині, щоб темпи маневру випереджали будь-які контрзаходи противника.

По-третє, зустрічним наступом двох словацьких дивізій відкрити військам Червоної Армії основні гірські перевали [3, 52–53].

Припустимо, що планована атака словацьких дивізій з тилу, з Прешова і Медзілабарце, на Дуклінський і Лупковський перевали вдалася б. Тоді з початком наступу військ Червоної Армії з району Кросно в тилу гітлерівських військ, що оборонялися, з'явився б добре озброєний тридцятитисячний словацький корпус. Навіть враховуючи різницю у досвіді та методах ведення бою словацьких і німецьких частин, є підстави стверджувати, що затиснуте з двох боків німецько-угорське угруповання було б розбите у короткий час. Завдання з'єднання із повстанцями було б у такому разі виконане 38-ю армією раніше, ніж гітлерівське командування отримало можливість перекинути сили з інших ділянок фронту і тим самим надати допомогу своїм військам у Східних Бескидах.

Історія вчить, що гори можна долати достатньо швидко. Пригадаймо наступ російських військ взимку 1877 р. через Балкани, коли вони подолали Балканський хребет за 4-5 діб [9]. Порівняно високі темпи наступу в горах були у Першій світовій війні на італійському фронті [10]. Травень 1940 р. дав ще один приклад швидкого подолання гірських районів сучасними на той час військами (наступ німецьких з'єднань в Арденнах) [11].

Проте Карпатсько-Дуклінська операція розвивалась у такій незвичайній, специфічній і важкій обстановці, що від первинних планів незабаром після початку бойових дій довелося відмовитися. Відомо, що ніколи оперативний план не може передбачити в деталях несподіванок динаміки бойових дій. Вміння швидко пристосовуватися до нових умов вимагає не меншого мистецтва, ніж розробка плану складної операції.

Головні питання, які виникають при розгляді задуму цієї операції, зводиться до наступного: а якщо противник вже у ході наступу, який почався, зуміє раптово і швидко підсилити своє угруповання в горах; а якщо він зможе закрити основні проходи і дороги, які ведуть через гори, ще до того, як рухомі частини Червоної Армії подолають перевали і виконають свої завдання? На ці питання могла дати відповідь тільки сама операція.

Карпатсько-Дуклінській операції властиві багато характерних особливостей. Однією з них було те, що вона практично почалася і проводилася без жодної оперативної паузи: на її підготовку 38-й армії надали тільки чотири доби (4–7 вересня 1944 р.).

Проведення послідовних операцій без пауз у багатьох випадках німецько-радянської війни викликалося обстановкою і було доцільним. Але для того, щоб успішно провести операцію без паузи, необхідно її підготовку почати і, в основному, здійснити в ході передуючої операції. Це – обов'язкова вимога для проведення послідовних операцій без пауз у будь-яких умовах.

Що стосується Карпатсько-Дуклінської операції, то до її підготовки приступили після того, як вже була завершена передуюча їй Львівсько-Сандомирська операція. Війська 1-го Українського фронту на той час були вже досить стомленими, мали великий некомплект в особовому складі і бойовій техніці. 38-а армія майже два місяці (липень і серпень 1944 р.) безперервно вела напружені бої на львівсько-перемишлянському напрямку і в передгір'ях Карпат. Її війська потребували відпочинку і значного поповнення. Необхідно було підтягнути тили, налагодити роботу фронтових комунікацій, підвезти боеприпаси, забезпечити війська бойовою технікою [12]. Підготовка тилу до операції

велася без належного урахування особливостей майбутніх дій в горах, без достатнього використання досвіду проведення наступальних операцій у гірсько-лісистій місцевості [3, 76].

Загалом необхідно відзначити, що чотирьох діб, відведених на підготовку операції, звичайно, було недостатньо. А продовжити підготовку і розпочати операцію пізніше також було неможливо, бо це призвело б до втрати часу, що явно суперечило меті та задуму операції.

Незважаючи на труднощі, командування Червоної Армії розраховувало на швидкий успіх, тому що наступ планувався з огляду на взаємодію з частинами Словацької армії. Але у вирішальний момент командування Східнославацького корпусу відмовилося від активних дій, що дозволило німцям роззброїти частини Словацької армії [13]. Внаслідок цього Червона Армія вела бойові дії з німецько-угорськими з'єднаннями, які на той час мали можливість безперешкодно перекидати свої війська та резерви.

Карпатсько-Дуклінська операція є одним із наочних і водночас рідкісних для Другої світової війни прикладів бойового використання в горах військ звичайної організації. Це підтверджують цифри. Всього в наступі 38-ї армії у вересні–листопаді 1944 р. брали участь: 5 стрілецьких корпусів, 1 артилерійська дивізія прориву, 3 танкових корпуси, 1 кавалерійський корпус, 4 авіаційних корпуси та ін. [8, 325]. Проте досвід операції показав, що тільки за ретельної спеціальної і всебічної підготовки війська звичайної організації можуть досягти значного успіху при наступі в горах.

Таким чином, Карпатсько-Дуклінська операція за всіх її невдач і труднощів проведення дала немало повчального. Було б невірно на досвіді однієї операції робити загальні висновки. Мова може йти лише про деякі її повчальні сторони та можливість їх урахування з використанням у сучасних умовах, маючи, звичайно, на увазі ті докорінні зміни у характері та способах ведення бойових дій, які проходили з часу Другої світової війни. Виходячи з досвіду Карпатсько-Дуклінської операції та інших операцій, проведених у горах, можна зробити

висновок про те, що специфіка гірської місцевості надзвичайно впливає на методи організації і характер ведення наступу. Саме з урахуванням цього впливу необхідно виробляти задум операції, ухвалювати рішення, знаходити відповідні способи бойового застосування кожного виду збройних сил і родів військ, організовувати їх взаємодію, всебічне забезпечення та управління.

Звичайно, досвід Карпатсько-Дуклінської операції не можна розглядати як основу для широких і закінчених узагальнень про ведення наступальних операцій у горах. Але критичне вивчення операції, усіх її позитивних і негативних сторін, її достоїнств і недоліків дає нам певний матеріал для узагальнення того великого і цінного досвіду ведення бойових дій на гірських театрах, який було накопичено за роки німецько-радянської війни.

У сучасних умовах реформування Збройних Сил України необхідно звернути увагу на підготовку до дій у гірсько-лісистій місцевості частин швидкого реагування. Особливої значимості набуває підготовка частин, які дислокуються у Західному регіоні України та в Криму.

Сьогодні, коли Україна має свої Збройні Сили, ми повинні якнайглибше пізнати історію боротьби за державність українського народу, історію бойових дій на території України під час Другої світової війни. Мусимо засвоїти також трагічні уроки минулого, пам'ятаючи, що наріжним каменем розбудови Української держави є передусім єдність нації і надійний захист своєї Батьківщини.

1. Безсмертя. Книга пам'яті України 1941–1945. — К.: Пошук.-вид. агентство “Книга пам'яті України”, 2000. — 637 с.

2. Советская военная энциклопедия: В 8 томах. — М.: Воениздат, 1977. — Т. 4. — 99 с.

3. *Прозктор Д.* Через Дуклинский перевал — М.: Воениздат, 1962. — 214 с.

4. За освобождение Чехословакии. — М.: Воениздат, 1965. — 388 с.

5. *Гречко А.* Через Карпаты. — М.: Воениздат, 1970. — 431 с.

6. ЦАМО РФ. - Ф. 393, оп. 9005, д. 115, стр. 48–50.

7. *Москаленко К.* На юго-западном направлении. — М.: Наука, 1972. — 643 с.

8. *Конев И.* Записки командующего фронтом. – М.: Воениздат, 1982. – 558 с.
9. *Изюмский Б.* Плевенские редуты. – М.: Воениздат, 1979. – С. 267.
10. Всемирная история войн. – М.: АТС; Минск.: ООО “Харвест”, 2006. - С. 356.
11. *Лиддел Гарт Б.* Вторая мировая война. - М.: Воениздат, 1976. - 679 с.
12. *Штеменко С.* Генеральный штаб в годы войны: в двух книгах. – М.: Воениздат, 1974. – Кн. 2. – С. 324.
13. История Второй мировой войны: в девяти томах. – М.: Воениздат, 1978. – Т. 9. - С. 157.

Надійшла до редколегії 20.06.2007 р.